

Візуалізація, паломництво і «присутність божества»: невисловлюване у практиках і традиціях непальського буддизму

Дмитро Марков

Національна академія образотворчого мистецтва і архітектури
(Київ)

Багатовіковий релігійний «досвід», що накопичив буддизм ваджраяни у Непалі, охоплює велику кількість традицій, практик, різноманітних канонічних текстів тощо. У контексті нашої теми невисловлюваного і невербального осягнення можуть бути цікавими декілька аспектів буддійської непальської традиції – наприклад, «ментальне паломництво» Чакрасамвара мандали, звичай фестивалю Авалокітешвари, деякі практики непальських монахів баджрачар'ів та шак'ів, а також побутування в Непалі тексту Праджняпарамітисутри.

Непал, як у традиціях сакрально-географічних, так і у суто релігійному сенсі, сприймався як священна мандала. Країна¹⁷ і на містичному рівні, і на «матеріальному рівні» у феноменологічному світі маркувалася як священний простір, мандала, з її сегментами, внутрішніми концентричними колами і центрами (пітха) – святими місцями, де знаходилися божества мандали. Чакрасамвара мандала з її 24 святими пітхами і 4 храмами Йогинь, могутніх тантричних деві мандали (Вадрайогіні, Кхадгайогіні, Гухешварі, Акашайогіні), має надзвичайне значення і у практиках непальського буддизму [Slusser 1982, с. 7; Bangdel 2010, с. 54–65; Rospatt 2009, с. 66–67; Shakya 2009].¹⁸ Так, особливе паломництво до святих місць Чакрасамвара мандали передбачає не тільки читання священних гімнів, мантр, піст і дотримання моральних обітниць, але й медитацію на мандалу божества і практики візуалізації. Тут проявляється своєрідне «ментальне паломництво» [Bangdel 2010, с. 66; Rospatt 2009, с. 44–47]. Паломник зосереджується на мандалі Чакрасам-

¹⁷ У цьому випадку – Непальська долина і деякі території, що її оточують.

¹⁸ Особливу увагу паломництву, як і історії творення країни як священної мандали і її святих місць, приділяє середньовічний текст Сваямбху Пурана. Символіка мандали має велике значення у багатьох сферах культури релігії Непалу [Slusser 1982, с. 145; Lewis 1995, с. 67].

вара і через візуалізацію ототожнює свій внутрішній мікрокосм із макрокосмом мандали; більше того, в процесі медитації він поступово накладає реальний простір (зі святими місцями країни) мандали Чакрасамвара на власний «внутрішній простір». Через візуалізацію відбувається очищення трьох рівнів (Тіла, Мови і Розуму) і «осягнення» реального простору мандали. Тіло, Мова і Розум відповідно асоціюються з трьома колами Чакрасамвара мандали з її 24 пітхами, які необхідно відвідати адепту в процесі практики: вони разом із 24 божествами мандали «відповідають» різним частинам тіла паломника. Так, наприклад, Будда Амитабха відповідає місцю між очей людини, а Ваджрасаттва – коліну [Bangdel 2010, с. 66–70]. Поступове фізичне осягнення території і ментальне осягнення мандали дає адепту можливість «перенести» макрокосм Чакрасамвара мандали на свій внутрішній простір через візуалізацію. А відбувається це, відповідно, протягом самого паломництва.¹⁹ Така форма паломництва отримала назву пітхасева (пурвасева), і її практикують, в основному, непальські монахи, а також тільки ті буддисти, що отримали особливу ініціацію дікша.

Власне, цікавим у цьому контексті є фестиваль, присвячений бодхісаттві Авалокітешварі, званому у Непалі Карунамає або Маччхендранатх [Bangdel 2010, с. 71–75; Dowman, Bubriski 1995, с. 78–83; Tuladhar-Douglas 2006, с. 177]. Під час цього колісничного фестивалю, ратхаджатри, колісниця Авалокітешвари, рухаючись навколо міста, також маркує мандалу святих місць. Символічно, що сама по собі фізична циркуляція вірян разом із колісницею – це вже важлива практика (разом з іншими, «вербальними»).

Інша сторона невербального осягнення пов'язана у непальському буддизмі зі трансними станами («керованими станами трансу», за висловом Д. Геллнера) [Gellner 2012, с. 126–128]. Так, наприклад, монах баджрар'я у своїх практиках асоціює себе із божеством Ваджрасаттвою, візуалізуючи під час медитації на мандалу. Він не є самим божеством, але Ваджрасаттва може «заволодіти» монахом, якщо він увійде у стан керованого (контрольованого) трансу. Інший приклад – шанування Праджняпарамітисутри. Чи-

¹⁹ Тут, можливо, буде коректно згадати про легенду, де тантричний вчитель Бандудхатта і вірний вченню король Непалу Нарендрадева розчинилися у правій і лівій нозі буддійського божества Авалокітешвари [History of Nepal 1877, с. 120; Tuladhar-Douglas 2006].

тання цього тексту має особливі властивості – може очищувати дхарму, сприяти людям тощо, а саме читання «активізує» богиню Праджняпараміту – вона стає приступною реально. Необхідно підкреслити, що сам текст як священний об'єкт здатний «діяти», навіть якщо не читається монахами – він уособлює деві, яка може проявлятися у адептах через трансний стан, вселяючись у них.²⁰

Література:

1) Bangdel, Dina. Pilgrimage traditions of Nepal // Pilgrimage and Faith: Buddhism, Christianity and Islam. Chicago, 2010.

2) Dowman, Keith and Bubriski, Kevin. Power-places of Kathmandu: Hindu and Buddhist Holy Sites in the Sacred Valley of Nepal. Thames & Hudson, London, 1995.

3) Gellner, David N. The Anthropology of Buddhism and Hinduism: Weberian Themes. Oxford University Press, New Delhi, 2012.

4) History of Nepal (vamsavali) // Wright, Daniel. History of Nepal. Cambridge, 1877.

5) Rospatt, A. von. The Sacred Origins of the Svayambhūcaitya and the Nepal Valley: Foreign Speculation and Local Myth // Journal of the Nepal Research Centre. Vol. 13. 2009.

6) Shakya, Min Bahadur SvayambhuPurana: A source of Nepalese Buddhist tradition and practice. 2009. – <https://ru.scribd.com/doc/19827016/Svayambhu-Purana>

7) Tuladhar-Douglas, Will. Remaking Buddhism for Medieval Nepal: The Fifteenth-century Reformation of Newar Buddhism. NewYork, 2006.

8) Levy, Robert I. Mesocosm: the organization of a Hindu Newar city in Nepal. Berkeley, University of California Press, 1990.

9) Slusser, Mary Shepherd. Nepal Mandala: A Cultural History of the Kathmandu Valley. Vol. I. Princeton University Press, New Jersey, 1982.

10) Lewis, Todd. Buddhist Merchants in Kathmandu: The Asan Twah Market and Uray Social Organization // Contested Hierarchies. Clarendon Press, Oxford, 1995.

²⁰ Так, під час великого фестивалю Дасаін у Катманду, коли текст Праджняпарамітисутри виноситься з монастиря Тхан Бахі назустріч процесії з мечами (кхадгаджатра), то «захоплені» богинею представники буддійської знаті (прадхани) беруть участь у процесії і розрубують мечами своїми гарбузи, перебуваючи у стані трансу [Gellner 2012, 193]. Більше про Дасаін і кхадгаджатру писав Р. Леві [Levy 1990].